

ד תשובה

פרשת מטות, תשע"ט, מספר 1328

על החובה להקשיב לחוק ולביקורת "והייתם נקיים"

אלישי בן-יצחק

לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום.⁶ הישנות העיקרון של "והייתם נקיים"⁷ בכל חלקי התנ"ך מעידה על חשיבותו. היישום של עיקרון זה נמצא גם במשנה, במסכת שקלים העוסקת בשאלה כיצד ה'תורם', העוסק בכספים, צריך לנהוג בשעה שהוא נכנס ללשכה:⁸

אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפילין ולא בקמיע שמא יעני ויאמרו מעון הלשכה העני או שמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום שנאמר "והייתם נקיים מה' ומישראל" ואומר "ומצא חן ושכל טוב בעיני א-להים ואדם".

בעל התוספות יום טוב שואל,⁹ ומה טעם הביאה המשנה שני פסוקים, הפסוק של "והייתם נקיים" והפסוק ממשלי "ומצא חן ושכל טוב", כדי לבסס את הדרישה מהתורם להתרחק ממצב שבו מעשיו יכולים להתפרש כמעילה באימון וכשליחת יד בקופה הציבורית? בתשובה לקושי זה הוא משיב, שכל עניינה של כפילות זו נובע מההתרחקות מפרשנות מוטעית שיכול המתבונן מהצד לפרש, אם נניח כמקור רק את הפסוק "והייתם נקיים". אחת הפרשנויות יכולה להיות שהדרישה המונחת בפסוק היא בבחינת המלצה בלבד ואין לראות בה עיקרון מחייב. לכן, כדי להימנע מפרשנות שגויה זו הביא בעל המשנה גם את הפסוק השני ממשלי, שבו נאמר: "ומצא חן" – "שהוא לשון ציווי".

בעל התפארת ישראל למד מכפילות הפסוקים לימוד נוסף. לשיטתו, אם היה מובא רק הפסוק של "והייתם נקיים" (המופיע אצל בני ראובן וגד) היה מקום להניח שחובה זו חלה רק במקום שאדם מבקש לבצע פעולה שאפשר לפרשה באופן שתעורר חשד,

בקשתם של בני שבט ראובן וגד להתיישב בעבר הירדן¹ נתקלת בתגובה קשה מצד משה. התגובה של משה מושתתת על טובת האינטרס הציבורי – כיצד יתפרשו הדברים בעיני עם ישראל. התנגדותו מתבססת על שני נימוקים מרכזיים: הנימוק הראשון נובע מעצם העובדה שהבקשה אינה מתיישבת עם עקרון השוויון:² "האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה?" (במ' לב:ו). הנימוק השני הוא, שמהלך מעין זה יכול ליצור בלב העם השפעה המצננת את השאיפה להיכנס לארץ: "ולמה תניאון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם ה'" (שם:ז). נימוק זה אינו חשש שווא, אלא הוא מבוסס על תקדים היסטורי שהתרחש בחטא המרגלים. בני גד ובני ראובן מקבלים את התנגדותו של משה לבקשתם, ומציעים פתרון שיש בו כדי לאזן בין האינטרס הפרטי שלהם לאינטרס הציבורי. הצעתם היא: "ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנום אל מקומם" (שם:ז). פתרון זה מתיישב עם השכל הישר ומשה נכון לאמצו: "אם תעשון את הדבר הזה... ועבר לכם כל חלוע את הירדן לפני ה' עד הורישו את איביו מפניו, ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשבו והייתם נקיים מה' ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה'" (שם:כ-כב).

פרשת בני ראובן וגד מקבעת את העיקרון של "והייתם נקיים מה' וישראל". בפשטות, העיקרון קובע את האיזון הראוי כדי שפעולתו של האדם תהיה רצויה. הנוסחה תובעת שכל פעולה צריכה לעבור את המסננת של הא-ל – הריבון – החוק, והמסננת של האדם והציבור.

חשיבותו של העיקרון באה לידי ביטוי בירושלמי:³ "רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן בתורה ובנביאים⁴ ובכתובים⁵ מצאנו שאדם צריך

* עו"ד אלישי בן יצחק מרצה במרכז האקדמי שערי מדע ומשפט, ובעלים של משרד עורכי דין.

¹ במ' לב:א-ה.

² עקרון השוויון הוזכר פעמים רבות בתורה, למשל: "תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתורה, למשל: יב:מט); ומשפט אחד יהיה לכם פגר פאזרח יהיה פי אני ה' אלהיכם" (וי' כד:כב); "חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדתיתכם ככם פגר יהיה לפני ה'. תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם" (במ' טו:טו-טז); ראו גם: חיים נבון, "אני ברייה וחברי ברייה, ערך השוויון – מבט יהודי", מעשה חושב, כרך ב (בעריכת ליאור לביא), עמ' 53.

³ תלמוד ירושלמי (וילנא) שקלים פרק ג, הלכה ב.

⁴ יה' כב:כב: "אל א-להים ה' אל א-להים ה' הוא ידע וישראל הוא ידע אם במרד ואם במעל בה' אל תושיענו היום הזה".

⁵ מש' ג:ד: "ומצא חן ושכל טוב בעיני א-להים ואדם".

⁶ תפיסה זו מובאת גם בדברי חז"ל. ראו למשל דברי רבי במסכת אבות ב, א, וכן ברכות ד ע"ב, מדוע שינה משה ואמר שמכת בכורות תהיה "כחצות מצרים" ולא "בחצות מצרים". וראו המהר"ל דרך חיים על מסכת אבות ב, א.

⁷ נקטתי דווקא בפסוק המופיע אצלנו, כשיטת התלמוד הירושלמי בהמשך: "ואדם גמליאל זוגא שאל לרבי יוסי בר רבי בון איזהו המחזור שבכולם אמר ליה והייתם נקיים מה' ומישראל" (ירושלמי שקלים, שם). 'קרנן העדה' מסביר במקום את השאלה שנשאל ר' יוסי: "איזהו המחזור שבכולן – איזהו מהפסוקים מבורר ומפורש שבכולן שצריך לנקות עצמו לפני בני אדם".

⁸ משנה שקלים פרק ג משנה ב.

⁹ תוספות יום טוב, שקלים, שם.

כמלאך, היה רבי מאיר נקי מה' אבל לא מאדם כל עוד שלא נודע טעמו אם זך וישר פעלו. וזה סבב שלא היה ה' אומר שמועה מפיו להיותו חסר השלימות, ואחר שנאמר בישיבה של מטה טעם לשבח במעשיו נכנס בגדר "והייתם נקיים" גם מישראל, ולזה תיכף ומיד חזר ואמר שמעתא משמו, ולעולם האמת כדברי ר' מאיר. כלומר, כאשר אדם יוצא ידי חובת שמיים ולא יוצא ידי חובת הבריות, הרי שגם ידי שמיים הוא לא יצא. מעשה של אדם נבחן כמעשה ראוי לא בהתאם לעדשה של הקב"ה, אלא בהתאם למסנת של בני האדם.

את דברינו נסכם בתשובתו של החתם סופר, העוסקת בחובה המוטלת על האדם להיות נקי מה' ומישראל, וכך היא לשונו:¹⁵

כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה "והייתם נקיים מה' ומישראל" וב' חובות אלו נקיות מה' יתברך והנקיות מישראל עמו הם שני רוכבים צמדים על גבנו. ויותר אפשרי לצאת ידי החוב הראשון, היינו ידי שמים יותר הרבה ויותר מלצאת ידי הבריות. כי הם חושבים מחשבות זרות ונושאי' ונותני' מוזרי' בלבנה. ועונשו יותר קשה מאד מאד עד לאין מספר ממי שאינו יוצא ידי שמים ח"ו, והוא... בעניין חלול ה' דאין לו כפרה כלל...

ואני הרהרתי כמה פעמים אם אפשר שקיים אדם בעולם מקרא זה על מתכונתו ואולי על זה כייל שלמה המלך עליו השלום "אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" רצונו לומר שאפילו בעשייתו כל טוב אי אפשר שלא יחטא על כל פנים באופן השני... ביציאת ידי הבריות.

תם ולא נשלם, ועוד מקום רב יש לדון בסוגיה זו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

כמו אצל בני גד וראובן. את בקשתם ניתן היה לפרש כפחד מפני המלחמה, או כניסיון להתחמק מנטל שחל על כולם. לכן, כדי להימנע מפרשנות כזו הם יצאו חלוצים. מנגד, מי שנכנס למקום שבו מצויים כספי ציבור, כניסתו עצמה אין בה כדי לעורר חשד, שכן לרוב האנשים יש כיס בבגדיהם, ובמצב כזה ניתן לסבור שהכול כשורה. הפסוק "ומצא חן ושכל טוב בעיני א-לוהים ואדם" בא כדי ללמד, שגם במקרה כזה יש להיזהר.¹⁰

כפי שמצינו בעניין התורם, הרי שהעיקרון "והייתם נקיים" חל ביחס לפעולות במרחב הציבורי וביחס לאנשי ציבור.¹¹ ולא היא, שכן המאירי מרחיב את תחולת החובה "והייתם נקיים" על כל אדם, וכך הוא כותב:¹² "ועל כל פנים יהא כל אדם נזהר במלאכתו שלא להכניס עצמו בחשד הבריות אף במה שיודע בעצמו שהוא נקי בו".

במהותו מבקש העיקרון להתרחק מפעולה חוקית שיכולה לעורר התנגדות מצד בני אדם. כל אימת שמתעוררת התנגשות בין החוק לבין הנראות, ועשויה להתעורר התנגדות לעצם קיומה של אותה פעולה, יש להימנע ממנה. כדי להבין עד כמה חשובה דעת הקהל, אנו מוצאים תיאור של המפגש בין רבה בר שילה לאלהיו:¹³

אשכחיה (=מצא, פגש) רבה בר שילה לאלהיו,

אמר ליה: מאי קא עביד הקדוש ברוך הוא

(=מה עושה הקב"ה)? אמר ליה: קאמר

שמעתא מפומיהו דכולהו רבנן (=השיב לו

אליהו, שמעתי אומר הלכות משמם של כל

החכמים), ומפומיה דרבי מאיר לא קאמר

(=והלכות משמו של ר' מאיר לא שמעתי).

אמר ליה: אמאי? (=שאל רבה: למה?) משום

דקא גמר שמעתא מפומיה דאחר (=וזאת

משום שלמד תורה מאחר, ר' אלישע בן אבויה,

שקיצץ בנטיעות). אמר ליה: אמאי? רבי מאיר

רמון מצא, תוכו אכל, קליפתו זרק! (=שאל

רבה, ולמה? הרי ר' מאיר לקח רק את הפרי

ואת קליפתו זרק). אמר ליה: השתא קאמר:

מאיר בני אומר (=השיב לו אליהו: עכשו

שמעתי שהקב"ה מזכיר את ר' מאיר).

מהסיפור התלמודי עולה, שלנוכח התערבותו של רבה בר שילה "תיקן" הקב"ה את "הפגם" והזכיר את ר' מאיר. בעל ה"אורח חיים" שואל, וכי יעלה על הדעת שריבונו של עולם היה צריך את דברי הסניגוריה של רבה בר שילה כדי להזכיר את ר' מאיר? ומשיב תשובה מעניינת:¹⁴

דע כי יקפיד ה' על האדם בעשותו דבר שלא

יהיה בו נקי אלא מה' ולא מאדם, ויחשוב לו

לחטא עד שיהיה נקי מה' ואדם. ולזה, כשעשה

רבי מאיר מעשה זה שהיה למד מאדם שאינו

¹⁰ תפארת ישראל, שקלים שם.

¹¹ ראו עוד: על הנהגותיהם הפרטיות של בית גרמו שהיו בקיאים בלחם הפנים, ועל בית אבטינס שהיו בקיאים במעשה הקטורת, שנועדו להרחיק מהחשד, יומא לח ע"א. וראו בהקשר זה מאמרי: "על בקורת ועל דוחות ציבוריים", לשכת עורכי הדין בישראל, ע"ד על הפרשה, פרשת ויקהל-פקודי, תשע"ה, גיליון מס' 18.

¹² בית הבחירה, יומא לח ע"א.

¹³ בבלי חגיגה טו ע"ב.

¹⁴ אור החיים לדברים יב:כא.

¹⁵ ש"ת חתם סופר חלק ו - ליקוטים סימן נט.